

Folkets Hus på Spjærøy – Norges eldste

La oss ta steget tilbake til midten av 1890-tallet. Godt fjell er funnet flere steder på Hvaler. Ikke minst peker steder som Sand og Dypedal seg ut med fjell som ser ut til å gi muligheter for produksjon og eksport av gatesten til mange land både i Europa og Sør-Amerika

Ja her kan det bli god produksjon, arbeid og fortjeneste i mange år forteller stenrederen fra firmaet Fredrikstad Stenindustri A/S som leier strandområdene, områder som ikke tjener til annet enn beitemarker for en og annen sau”, som rederen uttrykker det.

Fra Bohuslän, Torsnes og Halden kommer det stenhoggere som ønsker å hogge sten for det daglige brød. I overfylte brakker på Skjeldsbu, Flinkeløkka og Sand stuer de seg sammen. Mange har koner og barn med. Trangboddhet til tross – Det er oppgangstid på Hvaler, Spjærøy er sentrum for den industrien som nå vokser fram. På Dypedal bidrar stenhoggerne til at det er blitt bygget ny kirke. Stenen henter de fra nærområdet i Lindalen.

Stenrederne i Fredrikstad Stenindustri AS er harde i forhandlingene med det nystiftede Norsk Stenhuggerforbund En dag kommer meldingen om at rederen har gitt beskjed om 10 % nedslag i lønna. Da kvelden kommer stuer 30 mann seg sammen til møte i smia på Dypedal. Flere må stå ute der novemberregnet pisker inn fra nordøst. Alle vil de høre appellen til den svenske agitatoren sterkt påvirket av den syndikalistiske bevegelsen SAC i Bohuslän og med mange års erfaring som stenhogger i Bovaldstrand.

Hold ut er hans budskap, ”samhold og styrke er vårt våpen” - ”sammen skal vi skape et sosialistisk samfunn uten klasser og hierarki. Da kvelden er omme er konklusjonen klar. Stenhoggerne går til streik. Det blir flere møter i smiene både på Dypedal, Sand og på Skjeldsbu

Kampen for det daglige brød blir en hard kamp, men nå har også en ny tanke blitt reist, ja nettopp av Spjærøy Stenhuggerforening. Vi trenger et hus, et hus der vi ikke er splittet men kan samles i kampen mot stenrederne. Ved Iddefjorden har stenhuggerne allerede fått reist et Folkets Hus. Nå er det vår tur. Tomt blir skaffet på Oppdal på Spjærøy. Penger blir samlet inn og i august 1898 står Folkets Hus

klart til å bli åpnet. Det er fest til den tidlige morgen. 1898 er også året da vi ser andre spirer til det demokratiet vi i dag verner om – Alminnelig stemmerett for menn innføres,

Landskvindestemmeretsforeningen etableres og Norsk Skuespillerforbund stiftes. Det er kun sju år til Norge skal rive seg løs fra Sverige.

Folkets Hus på Spjærøy ble raskt et samlingssted for det som skulle bli en av datidens sterkeste faglige sammenslutninger, Hvaler Stenhuggeriers Arbeiderforening. Foreningen var tilsluttet Norsk Stenhuggerforbund.

Folkets Hus ga de fagorganiserte en bedre ramme for sin faglige og politiske virksomhet, i tillegg til at Arbeiderpartiet (1904), Hvaler Arbeiderpartis Kvinneforening (1909) og Ungsosialistene med Johan Ny i spissen (1910) avholdt sine møter her. "Huset" skulle imidlertid komme til å gi rom for en rekke andre aktiviteter. Det kulturelle og folkeopplysende arbeidet fikk, i tråd med arbeiderbevegelsens idealer, også sin plass på Folkets Hus. Fra 1910 ble huset brukt av avholdsforeningen Verdandi. I tillegg fungerte huset i mange år som tilholdssted for folkebiblioteket, hornorkesteret og revygrupper, men ikke minst ble Folkets Hus et samlingssted for sosialt samvær og dans.

Selv om Folkets Hus har vært i jevnlig bruk i alle år siden åpningen i 1898, så var det imidlertid åpenbart at forfallet etter hvert meldte seg. Tidlig på åttitallet var det klart at taket var i ferd med å bryte sammen, i tillegg til at en rekke andre bygningsmessige forhold ropte på vedlikehold og utbedring. En Arbeiderpartiveteran uttrykte det på sin måte; Huset var i en så dårlig forfatning at "vi så en annen vei når vi passerte". Noe måtte med andre ord gjøres og det ble også gjort.

Ildsjeler organiserte dugnadslag, og ved 100-års jubileet i 1998 var det registrert 1400 dugnadstimer fordelt hovedsakelig på to perioder, en på åttitallet og en senere på nittitallet. Det var derfor ikke uten grunn at Folkets Hus mottok kommunens byggeskikkpris ved 100-årsjubileet.

Stenhoggernes mangesidige aktiviteter er nå historie, men fortsatt har Hvaler Arbeiderparti sine møter i dette historiske bygget. Selv om Arbeiderpartiet står som eier, tilsier imidlertid ikke det at bygget er "stengt" for annen aktivitet. Tvert imot er Folkets Hus, administrert gjennom et eget aktivt styre, fortsatt et "allaktivitetshus", Ikke minst er huset jevnlig brukt ved familiære og andre sosiale sammenkomster.

Med fremveksten av Brottet amfi, har huset også fått tilbake sin betydning som tilhold for teatergrupper. Mang en sangøvelse og famlende dansetrinn, har de siste årene blitt tatt på Folkets Hus i forberedelsene til ny oppsetting.

Huset har m.a.o. tatt tilbake mye av sin tidligere funksjon som kulturhus. Sammen med Spjærøy kirke (bygd i granitt) og de gamle brottene med smia og maskinhuset på Dypedal, fremstår Folkets Hus på Spjærøy i dag som det fremste bevarte kulturminne vi har fra en industrihistorisk periode som hadde sin storhetstid fra 1890 og fram til første verdenskrig brøt ut i 1914 og eksporten av sten falt til et bunnivå. (sten ble brutt helt fram til begynnelsen på 1980-tallet)

Utdrag av tale til Folkets Hus ved 110 års jubileet i 2008.

Paul Henriksen